

Araştırma Makalesi

Engelli Çocuğun Sorumlusu Olarak Kadın ve Engelli Anneliği

Yasemin Ceylan

Öz

Bu çalışma genellikle hamilelikle başlayan engelli anneliği deneyimine odaklanmaktadır. Çalışma, engelli bebeğe hamile olduğunu öğrenebilen ya da bu durumu doğumdan sonra öğrenen kadınların yaşadığı annelik deneyimini betimleyen bir nitel araştırmadır. Çalışmada, 10'u engelli çocuğu dünya getirmiş, 9'u engelli fetüsü kürtaj yaptırmış kadınla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca engelli annelerinin sosyal medyada oluşturdukları dayanışma, bilgi edinme ve eğitim amaçlı toplantılarına dört ay boyunca katılımlı gözlem gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, engelli annelerinin aile, toplum ve devletin inşa ettiği annelik imajıyla yaşadığı dışlanma, baskı ve suçlanma deneyimleri özetlenmiştir. Çalışma, engelli bebeğin müsebbibi olarak genellikle annenin işaret edildiğini ortaya koymaktadır. Bunu kimi zaman kadının kendisi, kimi zaman ise yakınları belirtmektedir. Engelli anneleri bir yandan aile, toplum ve devlet tarafından dışlanan, suçlanan bireylerken; diğer yandan toplumun ve devletin engelli bireye yönelik sorumluluklarını üstlendikleri için kutsal annelik imajıyla toplum ve devlet tarafından yüceltilerek sömürülürler.

Anahtar sözcükler: Annelik, Engellilik, Kürtaj, Biyopolitika

Women As The Responsible Party For Disabled Children And Disabled Motherhood

Abstract

This study primarily focuses on the experience of disabled motherhood, starting mostly with pregnancy. It presents a qualitative research that describes the experience of motherhood for women who either learned about having a disabled baby during pregnancy or after childbirth. The research conducted in-depth interviews with 10 women who gave birth to disabled children and 9 women who chose to abort fetuses diagnosed with disabilities. Additionally, participatory observations were made over four months on support groups, information exchange, and educational meetings formed by disabled mothers on social media.

The study outlines the experiences of disabled mothers facing exclusion, pressure, and blame within the framework of motherhood ideals constructed by family, society, and the state. It reveals that typically, the mother is pointed to as the cause of the disabled baby, indicated either by the woman herself or her close relatives. While being ostracized and accused by family, society, and the state, disabled mothers are simultaneously glorified and exploited by society and the state due to their assumption of responsibilities toward the disabled individual, thereby idealizing them under the sacred image of motherhood.

Keywords: Motherhood, Disability, Abortion, Biopolitics

Giriş

Dünya Nüfus Raporuna göre Dünya nüfusunun %16'sını engelliler oluşturuyor. Dünyanın en kalabalık ötekileri engellilerdir. Türkiye’de ise yaklaşık 9 milyon engelli yaşıyor. Türkiye’deki engellilerin %50’sinden fazlası kadın ve %27’si 0-21 yaş aralığında yer alıyor¹. Engelli kadınlar, erkeklere oranla daha az istihdam edilir, daha fazla şiddet görür, eğitim hakkına erişimleri daha azdır. Bunlar kadın engelliliğinin bireysel boyutlarından bazılarıdır. Engelliliğinin kadınlarla ilgili bir diğer boyutu ise engelli anneliğidir. Bu çalışmanın odaklandığı annelik deneyimi de çoğu zaman hamilelikle başlayan engelli anneliği deneyimidir. Bu annelik deneyimi bedeninde taşıdığı “canlının” engelli olduğunun öğrenilmesiyle kürtaj ve doğum kararını; doğurursa bakım ve eğitimi, engellinin ve annenin yaşadığı dışlanmaları, toplumsal izolasyonları içerisinde barındıran bir annelik deneyiminden oluşmaktadır. Çalışma, 10’u engelli çocuğu dünya getirmiş, 9’u engelli fetüsü kürtaj yaptırmış kadının yer aldığı nitel bir çalışmadır. Çalışmada 19 kadınla derinlemesine görüşme yaptım. Ayrıca engelli çocuk annelerinin sosyal medya üzerinden oluşturdukları dayanışma, bilgi

edinme ve eğitim alma süreçlerinden oluşan iki haftada bir yaptıkları zoom toplantılarına yaklaşık 4 ay boyunca gözlemci olarak katıldım. Sahadan edindiğim engelli anneliği deneyimlerini aktarmadan önce iki kavrama değinmekte fayda var; engellilik ve annelik. Çünkü bu iki kavramın anlamları ve anlamlarındaki değişim, bugün engelli annelerinin zorlu deneyimlerinin kaynağını oluşturuyor.

Engellilik

Engelliler, dünyanın her yerine yayılmış, birçok farklılığı barındırır da engelli ortak paydasında olan en büyük azınlığı oluşturuyor. Engelliler, insanlık tarihi boyunca hep vardı, fakat engelliliğin anlamı zamana, kültüre, inanca, teknolojiye, toplumsal ihtiyaçlara göre değişti, dönüştü ve yeniden inşa oldu. Genel olarak uzuv eksikliği ve yeti kaybı üzerine odaklanan engelli kavramı, çevresel faktörleri de içerisine alınarak genişledi. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre, engellilik; bir bireyin sağlık durumu, çevresel faktörler arasındaki etkileşim sonucu oluşan sakatlıklar, faaliyet kısıtlamaları ve katılım kısıtlamalarının genel bir tanımıdır². Bu tanımı daha anlaşılır hale getirmek gerekirse, üretim süreçleri makineleşmeden ve dijitalleşmeden önce

1 <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/engelliler-konfederasyonu-2020-yili-genel-degerlendirme/>, <https://ey-der.com/ana-sayfa/turkiye-ve-dunyada-engelliler/>

2 WHO(2011) World Report on Disability <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182>

engel olarak görülme yen özellikler de artık engellilik unsurları arasında yer almaya başladı. Örneğin bir zihinsel engelli ya da kekeme tarlada, ormanda çalışabilir ya da hayvan güdebilir. Yani  retim sürecine doğrudan katılabilir. Fakat makine kullanamaz; ekranların ve ideal bedenlerin dünyasında bir firmanın görünen yüzlerinden olamaz. Kısacası, piyasanın modern dünyanın insanıyla, feodal dünyanın insanından beklentileri aynı değildir. Sennett'in (2014, s. 229) dediği gibi modern dünyanın bedeni, modern kapitalizmin taleplerine göre şekillenmiştir; bireyselleşmiştir.

Zaten engellilik tarih boyunca norm dışı olarak değerlendirilmişti. Özellikle engelli dünyaya gelen bebekler, bir suçun, günahın cezası, uğursuzluk olarak değerlendirilmişti (Turner, 2006). Savaşlarda gazi olarak uzuv kaybetmek bir cesaret göstergesi olsa da engelli beden hep öteki olmaya devam etti. Sekülerleşme engellilik yaklaşımlarındaki değişimin en önemli nedeni oldu ve kutsal bedenin makine bedene evrilmesiyle engelliliğin anlamı değişti (Nazlı, 2012, s. 21).

Engellilik yaklaşımları ilk olarak engelliliği ortadan kaldırmak üzerine kurulu tıbbi ya da biyomedikal model olarak ortaya  ıktı. Bu model, engelli bireyi, tedavi edilecek bir hasta, tamir edilecek bir makine olarak değerlendirir. Bu yaklaşım engelliliği, bireyin bedensel, zihinsel işlevlerindeki bir eksikliği veya bozukluğu olarak görür. Yaklaşım, sorunu çözmek, tıbbi tedavi ve rehabilitasyon yoluyla engelin ortadan kaldırılmasına odaklanır (Albrecht, 2006, s. 1067-1069).

Daha sonra gelişen engellilik yaklaşımı ise biyomedikal yaklaşımın engelliliği tıbbileştiren, toplumdan dışlayan yaklaşımına karşı çıkan sosyal modeldir. Bu model engelliliği toplumsal faktörlerle açıklar. Sosyal model, engelliliği bir bireyin bedensel veya zihinsel farklılığından kaynaklanan bir sorun değil, toplumun engelli bireylere uygun olmayan ortamlarından

ve ayrımcı politikalarından kaynaklandığını savunur. Yaklaşım; toplumda engellilere yönelik engellerin kaldırılmasını ve toplumsal süreçlere erişimlerinin sağlanmasını çözüm olarak ortaya koyar (Shakespeare, 2011, s. 52-54). Genel olarak literatürde tartışmalar biyomedikal model ve sosyal model üzerinden yürütülürken bu tartışmalara ekolojik ve kültürel model dahil oldu.

Ekolojik model, engelliliği bireyin çevresiyle etkileşim içinde ele alır. Bu model, engelliliği, bireyin fiziksel, sosyal ve kültürel çevresiyle olan uyumda ortaya çıkan bir uyumsuzluk olarak değerlendirir. Yaklaşım, engelliliğin anlaşılmasını ve çözümünü, bireyin çevresini değiştirmek veya uyum sağlaması için desteklenmesi olarak görür. Bu yaklaşıma göre, engellilik, eğer belirleyici faktörleri değiştirilebilirse her zaman kalıcı olmak zorunda olmayan fiziksel bir koşul ve toplumsal deneyimdir (Sherry & Albrecht, 2020, s. 277). Kültürel model, engelliliği kültürel ve toplumsal bir olgu olarak ele alır. Yaklaşım, engelliliği, kültürel değerlerin ve inançların bir ürünü olarak değerlendirir. Yaklaşıma göre farklı kültürlerde engellilikle ilgili farklı anlamlar ve deneyimler ortaya çıkar. Yaklaşım, toplumun engellilere karşı tutumlarını ve davranışlarını değiştirmeyi ve daha eşitlikçi bir toplum oluşturmayı savunur. Bu yaklaşımların gelişmesinde üretim süreçlerindeki değişim,

neoliberal sağlık politikaları, devlet ve engelli bireyler arasındaki hak-sorumluluk mücadelesi etkili olmuştur.

Annelik

Toplumsal gerçekler ve anlamlar, yaşanan toplum içerisinde zamansız ve değişmez olarak görülebilirler. Oysa bunlar zamana, mekâna, kültüre göre değişirler. Toplumsal cinsiyet kavramı özellikle ikinci dalga feminizme kadar sorgulanmayan, insanların biyolojik cinsiyetleriyle birçok hayat deneyimlerinin, rollerinin, mesleklerinin şekillendirildiğine dikkatleri çekerek bazı toplumsal anlamların sorgulanmasını sağladı (Hoffman, 2020, s. 890). Toplumsal cinsiyetin inşası ve toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanması, toplumsal cinsiyet rolleri arasında kadınlar üzerinde en önemli baskı unsuru ve hayatlarını şekillendiren annelik rolünün de sorgulanmasına yol açtı. Bu durum annelik çalışmalarının önünü açtı.

Annelik çocuk ölümlerinin yüksek olduğu ilk çağlarda sağlıklı çocuk doğurmak ve neslin devamını sağlamak eksenine yerleşen bir konumdadır. Orta Çağ'da annelik, dini bir görev ve sorumluluk olarak empoze edilir; anneliğin işlevi aynı kalırken anlamı genişler (Trevino, 2010). Feodal dönemde artan savaşlar ve salgın hastalıklarla azalan nüfusu artırmak görevi, anneliğin anlamının yeniden inşasında etkili

oldu. (Çeler, 2013). Kapitalizmle birlikte annelik sadece nüfusun yönetimi değil, mülkiyetin yönetimi ve korunması için de anlamlı bir hale geldi. Bu aşamadan sonra kadının ve rahminin kontrolü, toplumsal bedenin (corpus) kontrolüydü. Modern toplumda anneliğin anlamı biyopolitik uygulamalarla değişti. Erkeğin neslini devam ettirmekle görevli kadın artık kamusal alandaydı. Kadınları hem kamusal alanda çalışmaya hem de ev içi üretim süreçleri devam ettirmeye ikna edecek güç, inşa olan “anne” söylemiydi. Özellikle beyaz yakalı orta sınıf anneliğiyle, mükemmel, bilgili, kutsal hem işte hem evde açılan anne modeli güçlendirildi (Timurturkan, 2019). Bu noktanın biyopolitik boyutu kadının bedenin, doğum politikaları, kürtaj yasaları gibi uygulamaların yanı sıra kadınların rızayla iktidarın baskısını kabul etmesi, yeniden üretmesi, çoğu zaman görmezden gelmesidir.

Kate Millett (2000), Ann Oakley (2018), Elizabeth Silva (2003) gibi isimler işlevselci sosyologların ve tarihten günümüze gelen anneliğin, kadınlığın zorunlu ve değişmez bir sonucu olduğu fikrini eleştirdiler. 1960 sonrası anneliğin kadınlık üzerinde önemli iki baskısı olduğu vurgulandı. İlki kadınların evlilikle çalışma hayatından uzaklaştırılmasıyla erkeğe bağımlı kılınması; ikincisi ise, kadınların anne olmadan kendilerini tam hissetmeyecekleri inancıyla çocuk doğurmanın bir zorunluluğa dönüştürmesidir. Adrienne Rich Of Women Born (2000) eserinde ataerkil ve cinsiyetçi toplumlardaki kadınların anne olmak dışında bir seçeneği olmamasını “zorunluk annelik” olarak adlandırır (Smart, 2000). Tıbbın gelişmesi iktidarın kadın bedeni üzerindeki denetimini artırdı. Gelişen tıp teknolojisi kadının annelik sorumluluğunu doğum öncesi döneme kadar çekti ve kadının rahmi kamusallaştı. İşte bu noktadan sonra engelli çocukların doğmadan tespit edilebildiği dönem de başlamış oldu. Anneliğin anlamında engelli çocukların elenmesinde, bakılmasında iktidarın kontrolünü ve sömürsünü artıracak söylem geliştirildi.

Engelli Anneliği, Kadınların Suçlanması ve Dışlanması

Engelli anneleri, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan eşitsizliklerin yanında engelli çocuklara sahip oldukları için farklı eşitsizliklere de maruz kalırlar. Engelli anneleri aile, toplum ve devlet olmak üzere üç toplumsal kurumun da baskısına ve sömürüsüne maruz kalır. Çünkü, antik çağdan bu yana yüceltilmiş ve giderek de kutsallaştırılmış annelik rolünün farklı bir deneyimi olan engelli anneliği farklı bir annelik konumu olarak karşımıza çıkar. Ne de olsa engelli annesi, (bugün bile varlığı kadınlığıyla değil) anneliğiyle tanımlanan kadının aslî görevini doğru ve tam olarak yerine getirmemiştir³.

Öncelikle engelli anneliğinde aile deneyimine odaklanalım. Kadınlar engelli çocuk dünya

getirdiklerinde ilk olarak kendilerini sorguluyorlar⁴. Elbette bu sorgulama halinde annelik ve engellilik başlıklarında sözünü ettiğim engelliliğin anlamının inşasındaki süreçlerden bağımsız değil. Katılımcılardan bazıları engelli çocuğunun olmasını kendi hata ya da günahlarından olabileceğini düşünüyor. Bu sadece onlar tarafından değil çevreleri tarafından dile getiriliyor.

“Doktor geliyor sürekli bir şeyler söylüyor. Herkes bir şeyler söylüyor ama ne olduğunu kafanda tasarlayamıyorsun, ilk şöyle bir sorguladığım şey şu oldu kendinde? Acaba nasıl bir hata ettim de böyle hasta hani böyle bir sorunlu bir doğumla çocukla karşılaştığın gibi. İlk kendimi sorguladım, hani hatam neydi acaba gibi” (K3)

“Benim ne suçum vardı, ben ne günah işledim de Allah bana bunu verdin” (K8)

“Bir arkadaş var onla tanışmadık hafızmış kendi hazır hissetmiyormuş. Çocuğu down sendromluymuş, doğmuş yani doğumda öğrenmişler. Kadın eve kapatmış kendini. Ben ne günah işledim, ben ne yaptım da bana bu çocuğu verdin kadın kimseyle görüşmüyormuş. Her yeri kapatmış.” (K11)

“Bir tanesinin kayınvalidesi namaz kılmıyorsun, senin çocuk ondan böyle oldu.” (K11)

3 Çorum’da MHP Grup Başkanvekili Sadık Aşık, CHP Grup Başkanvekili Yıldız Bek’le İstanbul Sözleşmesi üzerinden tartışırken “Şimdi tabi bizde kadın haklarına saygımız sonsuzdur. Kadınlarımız başımızın tacıdır çünkü kadın önce annedir. Kadın eştir, kadın evlattır, kadın çocuktur. Biz MHP Grubu olarak bunun bilincindeyiz ancak kadına verilen değeri sadece İstanbul Sözleşmesi vermemiştir ve gerçekten cennet kadının değil anaların ayakları altındadır. Kadın farklıdır, ana farklıdır. Bunun bilincine varmak lazım. Toplumu böyle bilinçlendirmek lazımdır. Şimdi her kadın ana değildir. Ben bunu böyle görüyorum, böyle düşünüyorum. Analık farklı bir duygudur ama tabii ki kadın cinayeti de farklı bir şeydir. Ona farklı bir gözle bakmak gerekir. Sadece bunu da İstanbul Sözleşmesi’ne bağlamakta çok yanlışır. Bizler MHP Grubu olarak şunu şöyle görüyoruz, kadın cinayetleri kesinlikle benim ülkemde olmasın ancak **analarla kadınları karıştırmayalım** diyorum” şeklinde konuştu. Yani öldürülmemek için bile sadece kadın olmamalısınız ille de “anne” olmalısınız. <https://t24.com.tr/haber/corum-il-genel-meclisi-toplantısında-istanbul-sozlesmesi-tartismasi-analarla-kadinlari-karistirmayalim,1132823>

4 “Kadınlar” ifadesi genelleme içermez sadece çalışmadaki kadınları kapsıyor.

Yukarıdaki alıntılarda ilk çağlardan bugüne engellilikle ilgili değişmeyen bazı mitler var. Dünyaya gelen “öteki” Tanrı’nın bir cezası, bir hatanın bedeli olarak değerlendiriyor. Aradan geçen binlerce engelliliğin anlamı genişliyor ama temeldeki dışlayıcı mit ortadan kalkmıyor. Genellikle suçlanan anne oluyor. Çünkü yüceltilen annelik değerleri içerisinde evlat annenin bir yansıması, kazanımı ve kimliği olarak sergileniyor. Bir engelli annesi, ideal annelik özelliklerinin çoğunu barındırmadığı için dışlanıyor, suçlanıyor. En başla sağlıklı nesiller yetiştirme görevini yerine getirmemiş olan kadın en temel toplumsal cinsiyet rolünü yerine getirmediği için günahkarlıkla ya da kusurlu gen taşımakla suçlanıyor. Bununla birlikte engelli bebek doğuran kadın sadece kendi kutsal anneliğine zarar vermiş olmuyor, Tanrı’nın yarattığı kusursuz kutsal insana da zarar veriyor. Özetle toplum kadına sadece zorunlu anneliği dayatmıyor, sağlıklı, işlevsel nesiller dünyaya getirmediğinde onu ötekileştiriyor.

Katılımcı bir yandan kendini sorgularken diğer yandan sorumlu olmadığını ortaya koymaya çabılıyor. Çünkü özellikle kocasının ailesi tarafından engeli çocuğun tek müsebbibi olarak suçlanıyor. Fetüslerin engeli olduğu tespit edildiğinde, kadın soyu devam eden erkeğin genlerine zarar veren kişi konumuna geliyor. Bu nedenle katılımcı (K3) çocuğunun genetik hastalığının “baba” geninden geldiğini vurguluyor.

“Prader-Willi Sendromu, 15. Kromozom eksikliğine bağlı zihinsel ve fiziksel ilk doğumda işte hipotonus dedikleri hani kas gevşekliği olarak ilk öyle tanımlanıyor. Babadan gelen bir genle. Bu genetik bir rahatsızlık⁵.” (K3)

“15. kromozom eksikliği babadan gelen bir genetik bir rahatsızlıkmış. Kayınvalideme soruyorum işte hani. Bir tane oğlu ölmüş. Hani onun için hafif şey diyorlar böyle biraz saf gibi. Ama hani yürütmesinde falan bir şey olmamış on dört yaşında trafik kazasında ölmüş. Hastalıkla alakası yok. İşte eskiden bebek ölümleri çok olurmuş ama neydi, kimse bir şey bilemiyor, söylemiyor.” (K3)

“Kayınvalidemin işte senin günahından dolayı bu çocuk böyle deyişi. Evet yani ben 23 yaşındaydım. Ne kadar ne büyük bir günahım olmuş olabilir. Hani tabii ki günahımız var kendimi şey yapmıyorum hani iyi bir insanım demiyorum ama? Hani katil olmamışım. Ya da ne bileyim. İnsanların hakkını hukukuna terk etmemişim. Herkes günahkâr, hepimiz hatalar işliyoruz. O zaman hiç kimsenin sağlıklı bir çocuğu olmamalıydı.” (K3)

Her ne kadar çocuk bir kadın ve bir erkekten meydana gelse de ataerkil toplumlarda çocuk babanın neslini devam

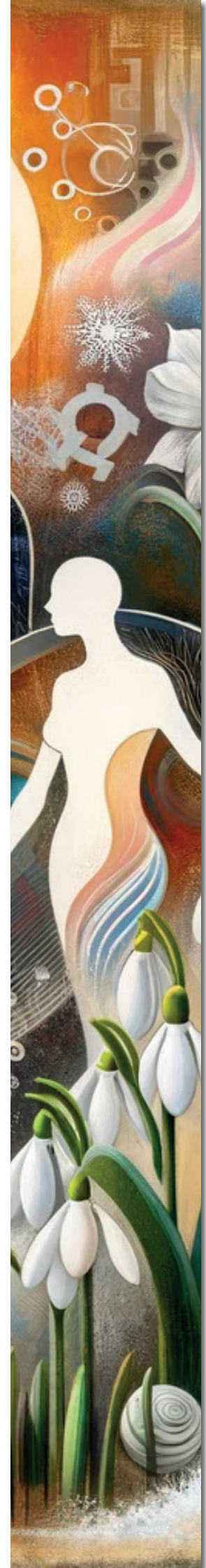
5 Prader-Willi Sendromu, genetik bir bozukluk olan ve çeşitli fiziksel, zihinsel ve davranışsal özelliklerle karakterize edilen nadir bir sendromdur. Bu sendrom, kromozom 15'in bir bölümünün silinmesi, inaktive edilmesi veya eksik olması sonucu ortaya çıkar. Hastalığın, zihinsel ve gelişimsel sorunları, yavaş büyüme, cinsel gelişim sorunları, zayıf kas yapısı, belirgin yüz ve vücut özellikleri gibi belirtileri vardır.

ettirmektedir. Fakat söz konusu olan engelli bir çocuk olduğunda bütün sorumlulukları ve “kusurlarıyla” birlikte çocuk annenin oluverir. Toplumsal normlar, roller ve gerçeklikler, sadece iktidarın kullanmış olduğu baskı aygıtlarının sonucu değildir. Toplumsal yapı, karmaşık bir şekilde kültürel etkiler, sosyal ilişkiler, bireysel deneyimler ve diğer faktörlerin etkileşimiyle şekillenir. Bu nedenle, toplumsal değişim ve dönüşüm için sadece iktidara odaklanmak yetersiz olabilir; aynı zamanda kültürel ve sosyal faktörleri de göz önünde bulundurmak önemlidir. İktidar bu normları toplumla birlikte inşa eder. Anneliğe, engelliliğe ilişkin normlar, gerçeklikler yalnızca iktidarın işlevsiz bedenleri cezalandırması ya da bazı haklardan yoksun bırakmasıyla oluşmaz. Bizzat engellinin yakınlarının ve toplumun engelli bireyi norm dışı ilan etmesiyle de oluşur. Bu norm dışı ilan etme bir yandan engellinin toplumsal konumunu ve anlamını diğer yandan kadının annelik kimliği üzerinden suçlanmasını barındırır. Nasıl ki, genetik bilim çocuğun cinsiyetini belirleyenin erkek olduğunu ortaya koyana kadar kadınlar erkek çocuk doğuramadıkları için suçlanıyor, sokağa atılıyor ya da üzerine kuma getiriliyordu. Engelli çocuk dünyaya getiren kadın benzer şekilde suçlanıyor. Sonuç olarak, engelli anneliği, klasik annelik konumundan farklı olarak ne toplumun ne de ailenin istemediği bozuk bedenler dünyaya getirmiş, kutsal ve işlevsel anneliğe yakışmayan bir anneliktir. Kadının kimliğinin annelik üzerinden tanımlandığı ataerkil toplumlarda engelli annelerinin yaşadıkları hak ihlalleri ve ayrımcılıklar diğer kadınlara oranla ikiye üçe katlanır.

Toplum

Bu çalışmada, toplumun engelli çocuk anneliği üzerinde kadın ve engelli çocuk ilişkisini inşası etme sürecini ve dışlamanın sonuçlarını gözlemledim.

Kadının varlığının, birinin karısı ya da annesi olmasıyla sınırlandırılmasına dair izleri dilde görmektediriz. Benzer kullanımlar engelli çocukları ve anneleri için de söz konusudur. Okullarda da gözlemlediğim; engellilerin eğitim aldığı özel eğitim kurumlarında öğretmenlerin velilere “annesini”, “annemiz”, “ödeviniz” gibi kelimeleri kullanması toplumda engelli anneliğin inşasının bir yansımasıdır. Benzer şekilde engelli annelerine hastanede doktorlar Ayşe Hanım, Fatma Hanım demek yerine “annesini” hitabını kullanıyor. Adrienne Rich, kadınlara annelik dışında hiçbir kimlik tercihi bırakılmadığını

belirtmektedir. Yukarıdaki örnekler, kadınlara alternatifsiz sunulan annelik kimliğinin dildeki yansımalarından biridir.

“Ambulansla gittik. Oraya gidince orada dediler ki annesi Samsun’da mısınız?..... Muayenede annesi yüzde elli yaşar yüzde elli ölüyor..... Biz bu ara sürekli hastaneye gidiyoruz Samsun Tıp Fakültesi’ni. Orası hiç ölümden bahsetmedi. İyi olacak annesi, işte beslenmesine dikkat et, egzersizlerine dikkat et dedi”
(K3)

“Doktorların yanına geldim annesi tamam biz kurtarıp Ankara’ya gönderdik ama down ihtimali var” (K17)

Kadının adı yok, kadın nasıl “wife of man” (woman) şimdi de bir çocuğun annesi olarak var. Bu durum ilkokullarda ve anaokullarında zaman zaman gözlemediğim bir durum olmakla birlikte engelli anneleri söz konusu olduğunda, iki beden tek bir kimlik çiziliyor. Ortaya çıkan bu kimliğin içinde kadının zarar gördüğü ortada. Ne de olsa siyaset topluma “analarla kadınları karıştırmamayı” öğütlüyor⁶. Dolayısıyla kadın kimliğinin zarar görmesi toplumda herkesi rahatsız etmiyor.

Engelli anneliği üzerindeki baskının en önemli boyutu toplumdaki dışlama, ayrımcılık ve acımadır.

Engellinin öteki, anormal olarak damgalanması kadınların çocuğun engelliliğine bağlı zorluklarının

⁶ <https://t24.com.tr/haber/corum-il-genel-medlisi-toplantısında-istanbul-sozlesmesi-tartismasi-analarla-kadınları-karıştırmayalım,1132823>

yanında hem psikolojik hem de sosyal olarak hayatlarını zorlaştırıyor. Engelin görünürlüğü toplumsal dışlamayı ve izolasyonu doğuruyor. Katılımcılardan bazıları çocuklarını saklamak için kendi sosyalliğini büyük oranda kısıtlıyor. Bir yandan toplum engelli çocukları dışlarken, engellinin annesi zaten engeli bakımı gereği azalan sosyalliğini bir izolasyona dönüştürüyor. 24 ay hayatta kalan Hidro-Sefali engelli bir kızı olan katılımcı deneyimini şöyle aktarıyor⁷:

“Benim kabullenmemem kızımı saklayaraktı. İlk zaten bir sene falan böyle çok dışarı çıkmadık. Dışarı çıktıysa hatta bebek arabasının üstüne tül bent örttüm. O tül bentle görünmedi kızım. Hatta bir böyle dışarıda hafif rüzgârdan mı açılmış ne? Ben duymadım eşim duydu. Çocuğun birisi demiş bebeğin kafasını ne kadar büyük. Eşim çok üzülüyor o zaman. Bunu duyunca çok üzülüyor. Yoksa biz onu o şekilde gizleyerek kabullendik herhalde. Kimseye göstermedik çünkü tepkiler hoş değildi. Bu ölmeden hastanede yattı dedim ya sedyede gidiyorsun. Bu arada da kızın ağzıyla dudağını mı ısırması, bir şey yapmış, sürekli kanıyormuş, peçete ver diyor eşim, sürekli siliyorum. Etraftakiler aaaa buna ne oldu? Düştü de mi böyle oldu? Düştü mü tabi yani neden böyle oldu bir yandan kanıyor ya, kafa büyük.”
(K4)

⁷ Hidrosefali, aşırı beyin omurilik sıvısının (BOS) beyindeki boşluklarda birikmesi ve kafa içindeki basıncı artırması durumudur. Hastalığın cerrahi tedavisi olmakla birlikte kimi hastaların durumu cerrahi tedaviyle müdahaleye izin vermeyecek düzeyde ileri olabilir.

Katılımcı engelli çocuğunu kabullendiğini söylese de aslında ne kadın ne de kocası çocuğu kabullenememiş ve normalleştirememişti. Yaşadıkları dışlanma ve bebeğin ileri düzeyde Hidro-Sefali olması kadının bu durumu normalleştirmesini imkânsız kılıyordu. Yaşanan dışlanma ve kınamanın sonuçları kimi zaman sosyal izolasyon olsa da kimi zaman da kürtaajla sonuçlanıyor. Bebeği Hidro-Sefali olan katılımcının kardeşinin hamileliğinde fetüsün Trizomi 13 bozukluğu olduğu tespit edildi⁸. Katılımcı ablasının bebeğinde yaşananlara şahit olduğu için kürtaaja karar veriyor.

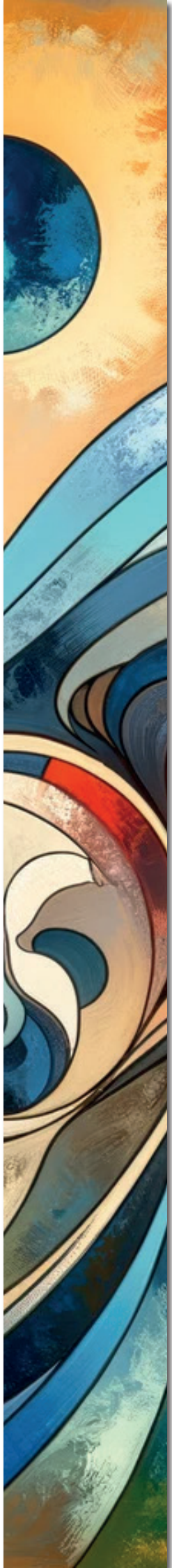
“Acınarak bakılıyor gerçekten. Yani görüyorum, duyuyorum. Ve ablamın bebeğini özellikle hani başı büyük olduğu için. Herkes bakmak istiyordu insanlara da bu merak var. Başına bakalım ne kadar büyükmüş belli. Acıyorlar yani sana. Ama acınmaya ihtiyaçları yok ki..... İnternet araştırdım. Trizomi 13’ü bebekleri görünce çok korkmuştum. Yani o da etkili oldu. Görüntülerde karar verdik. Yani. Çok hızlı karar verdim ben zaten.” (K5)

Engelli çocuk iki kişinin, fakat toplumdan tecrit olan, işini bırakan ve hayatını engelli çocuğa göre düzenleyen kadınlar oluyor. Sonuç olarak engelli çocuğu dünyaya getirdiği için aile tarafından suçlanan kadın olduğu gibi toplumda da engelli bir çocuğa sahip olmanın dezavantajlarını kadın daha fazla yaşıyor. Engelli çocuğun bakımında profesyonel bir bakım ve destek gerekmesine karşın toplumdaki annelik rolleri bu gereksinimin yok sayılmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, toplumdaki annelik rolleri içerisinde kadının sömürüsü görünmez hale gelir.

Devlet

Engelle anneliğinin yüceltildiği tek bir nokta karşımıza çıkar; devletten topluma ve diğer bütün iktidar türlerine varana kadar her biri engelli anneliğinin sadece bu noktasına odaklanır ve bu noktası üzerinden engelli anneliğini yüceltir. Engelli anneliğinin yüceltildiği bu alan, kadının sosyal devletin sorumluluklarını bir annelik görevi olarak üstlenmesidir. Daha açık bir ifadeyle kadın, engelli çocuğun bakımını toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde gönüllü olarak üstlendiği için devlet ve toplum tarafından taltif edilir. Bu noktadan yüceltilir ve yaptığı bakımın doğal olduğu düşüncesi hâkim kılınır; sömürü ve hak gaspları görünmez hale getirilir.

⁸ Trizomi 13, tıp alanında "Patau sendromu" olarak bilinen bir genetik bozukluğun neden olduğu bir durumu ifade eder. Patau sendromu, bir bireyin normalde iki kopya sahip olması gereken 13. kromozomun üç kopyası olduğu bir genetik anormalliktir.

Türkiye’de engelli çocukların engelli aylıkları kadınların banka hesabına yatar. Aynı zamanda anneler çocuklarına baktıkları için bakım parası alırlar. Bu durumda engelli çocuk annesi devletin uzun süreli engelli çocuk bakım merkezleri açmak yerine kendi görevini engelli çocuk annesine yüklediği noktalarda engelli anneliğini yüceltir. Genellikle yılın anneleri engelli çocuk annelerinden seçilir⁹¹⁰. Bu yolla da kadınların yaptıkları normalleştirilir ve kadınların hak taleplerinin ortaya çıkmasının önüne geçilmiş olur.

Engelli çocuklar, haftalık belirli saatlerde özel eğitim kurumlarında eğitim almakla birlikte zamanının çoğunu annesiyle geçirirler. Böylece engelli anneleri devletin görevi olan engelli bakımını üstlenmiş olur. Topluma bakan noktasında ise anneler engelli çocukları daha az görünür hale getirirler. Genellikle çocuklarını evde toplumun gözünden uzak tutarak “anormali” tecrit eden bir gardiyan görevi gören anne topluma da hizmet eder. Sonuç olarak engelli anneliği hem devlet hem de toplum tarafından yüceltilir. Devletin bakım desteği vermesi ve engeliler için gündüz bakım evleri açması gerekirken, bu yükü çok cüzi desteklerle,

9 https://www.ntv.com.tr/yasam/musta-yilin-annesi,B4D36dd7CEOfLB4_VPnplA

10 [https://www.trthaber.com/haber/yasam/engelli-anneleri-yilin-annesi-secildi-85825.html#:~:text=Do%C4%9Fu%C5%9Ftan%20hem%20bedensel%20hem%20zihinsel,49\)%2C%20y%C4%B1%C4%B1n%20anneleri%20se%C3%A7ildi.](https://www.trthaber.com/haber/yasam/engelli-anneleri-yilin-annesi-secildi-85825.html#:~:text=Do%C4%9Fu%C5%9Ftan%20hem%20bedensel%20hem%20zihinsel,49)%2C%20y%C4%B1%C4%B1n%20anneleri%20se%C3%A7ildi.)

annelik sömürüsü altında kadınlara yaptırıyor. Bu durumu normalleştirmiş bir katılımcı deneyimini şöyle aktarıyor:

“Hani fiziksel olarak çok yorucu bir şey Ömer’le dışarı çıkmak. Ben onu göz önünde bulunduruyorum, yorulacağım, hepsinin hesabını yapıyorum. Bunlar da koşuyoruz, geziyoruz. Kaybettik. Birkaç kere köyde de kaybettik Ömer’i. Artık ümidi kestik de hani jandarmayı arasak mı? Aramak da istemiyorsun o an neden? Aklına hemen şu geliyor. Devlet diyecek ki bu sefer çocuğa sahip çıkamadın, elinden alıyor. Yani öyle bir ikilemde kalıyorsunuz ki yani. Bir anne olarak yavrurunuzu kaybettiniz, onun acısını yaşıyorsunuz. Hani neyle karşılaşacağınızı bilmiyorsunuz. Ama bir yandan da bunu da düşünmek zorundasınız. Tabii ki. Yani ben bu çocuğu diyor sana veriyorum üstüne diyor bir de bakım parası veriyorum ben sana diyor. Ve sen bu çocuğa bakamadın diyor.” (K3)

Bir diğer katılımcı çocuğun bakımının tamamen kendi üzerinde olduğunu ifade ediyor(K5):

“Çünkü çok korkuyordum. Çok böyle psikolojim bozulmuştu hamilelik sürecinde. Belki de evet derdim günah olmasa. Evet. Hani bakımı tamamen bize aitti yani.” (K5)

Devletin engelli bireyin yükünü neredeyse tamamını kadına yüklediğini gören bir katılımcı,

sırf bu nedenle down sendromu ve beraberin farklı gelişimsel sorunları olan bebeği kürtaj yaptırdı. K19 bu farkındalığını şöyle aktarıyor:

“Bizim o kararı yani bizim o sorumluluğu yerine getirip getiremeyeceğimizi nihayetinde kolay bir şey olmadığını işte öyle bir çocuğa bakabileceğimizi mi gerçekten onunla ilgilenip ilgilenemeyeceğimizi, sonuçta özel bakımı olduğu için ben çalışan bir insandım, eşim de çalışıyor hani kimi bırakıp da kim bakacaktı?” (K19)

Sonuç

Dünya Nüfus Raporu’na göre her yıl yaklaşık 121 milyon istenmeyen ya da planlanmamış gebelik meydana geliyor¹¹. Dünyada çiftlerin %64’ü doğum kontrol yöntemlerine başvuruyor. Bu yöntemlerin %74’ü ise kadınlara yönelik uygulamalardan oluşuyor¹². Doğumun sorumluluğu büyük oranda kadına ait olmasına karşın, doğan çocuk babanın soyunu devam ettiriyor. Bu eşitsiz sorumluluk ilişkisinde babanın da rızasıyla doğabilen çocuk engelli olursa müsebbip kadın oluyor. Toplum ve devlet tarafından bir zorunluluk olarak kadınların önüne konan annelik, engelli anneliği olduğunda kadın karşısına baskı, sömürü ve dışlama unsuruna dönüşüyor. Kadınlar taşıdıkları ya da doğurdukları engelli nedeniyle suçlanıyorlar, toplum tarafından dışlanıyorlar ve sosyal devletin sorumluluklarını taşımak zorunda bırakılıyorlar. Devlet de toplum da kadına bütün bunları yapma gücünü inşa edilmiş “annelikten” alıyor. İnşa edilen “annelik” kavramıyla hem özel alan hem de kamusal alan düzenlenebiliyor. İktidarların beslendiği en köklü mit olan anneliğe kadınların direnmesi, onu eleştirmesi, yeniden inşa etmesi güç gözükse de 200 yıldır Türkiye’nin en aktif hareketinin kadın hareketi olması ümitleri taze tutuyor.

11 <https://turkiye.unfpa.org/tr/publications/2022-d%C3%BCnya-n%C3%BCfus-raporu-%C3%B6ne-%C3%A7%C4%B1kanlar>

12 <https://onlinedoctor.superdrug.com/birth-control-around-the-world/>

Kaynaklar

- Albrecht, G. L. (2006). *Encyclopedia of Disability*. New York : Sage Publications.
- Çeler, Z. (2013). Annenin Serüveni: Kadının Anne Olarak Kurgulanışı. *Doğu Batı Dergisi*, 165-184.
- Hoffman, J. (2020). Toplumsal Cinsiyet. B. S. Turner içinde, *Sosyoloji Sözlüğü* (A. Öztürk, Çev., s. 890-900). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Millett, K. (2000). *Sexual Politics*. Urbana&Chicago: University of Illinois Press.
- Nazlı, A. (2012). “Öteki Beden”: Bir Ötekilik Biçimi Olarak Engelli Beden ve Engellilik. *Sosyoloji Dergisi*(27), 17-32.
- Oakley, A. (2018). *Becoming a Mother*. Bristol: Policy Press.
- Rich, A. (2000). *Of Women Born*. New York- London : W. W. Norton&Company.
- Sennett, R. (2014). *Ten ve Taş* (5. b.). (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Shakespeare, T. (2011). Sakatlık Sosyal Modeli. D. Bezmez, S. Yardımcı, & Y. Şentürk içinde, *Sakatlık Çalışmaları* (F. B. Aydar, Çev., s. 51-60). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sherry, M., & Albrecht, G. (2020). *Sosyoloji Sözlüğü*. (B. S. Turner, Dü., & G. Ahıska, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Silva, E. B. (2003). *Good Enough Mothering*. London and New York: Routledge.
- Smart, C. (2000). Anelik/Anneler. B. S. Turner içinde, *Sosyoloji Sözlüğü* (A. Ecdaroğlu, Çev., s. 71-72). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Timurturkan, M. (2019, Ekim). Anelik, Söylem ve İktidar: Eleştirel Bir Tartışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 64-78.
- Trevino, M. B. (2010). History of Motherhood: 2000 b.c.e. to 1000 c.e. A. O'Reilly içinde, *Encyclopedia of Motherhood* (s. 486-494). London: Sage.
- Turner, D. M. (2006). *Social Histories of Disability and Deformity*. (D. M. Turner, & K. Stagg, Dü.) London, New York: Routledge Taylor&Francis Group.